

né, a másik – a szerencsétlen újratemetési kísérlet, a hamvak bőröndös Erdélybe utaztatását követően – fasisztaként megbélyegezve végleg kiiktatná a magyar irodalomból, nem véve tudomást az írói életmű első, jelentős szakaszáról, a székely népéletből és (részben kétségtelenül misztikus) hagyományokból táplálkozó kitűnő novelláiról, pályakezdő regényekről. Ugyanakkor szinte nevetséges, hogy az új (rég?) Nyíró-hívók az erdélyi magyar irodalom olyan személyiségeit nem próbálják „ébreszteni”, mint Kuncz Aladár, Áprily Lajos, Kós Károly, Karácsony Benő – vagy akár Ligeti Ernő (aki ugye megírta a *Súly alatt a pálma* című irodalomtörténeti visszaemlékezést a két háború közti romániai történésekre).

De létezik egy másfajta – alighanem nemzedékinek mondható – jelenkori irodalmi-irodalomtörténeti igazságtalanság is. A pár évtizede vagy csak pár éve elhunytak méltatlan elfeledése, kihagyása az újsütetű kánonokból. Pomogáts Béla Déry Tibort, Tersánszkyt, Nagy Lajost említi – teljes joggal –, én ide sorolom Nagy Lászlót is. És ami még meglepőbb, hogy a 20. századi magyar próza egyik legnagyobbja, akin a mai középnemzedék legjobbjai nőttek fel, Mészöly Miklós is mintha „kimenne a divatból” – és ezt épp a jó utódok tették szóvá a *Privát Mészöly* címmel vetített, méltányos, Mészöly írói alakjához, művéhez méltó dokumentumfilmben.

Azt gondolom, korántsem csak erdélyi panaszként szólhatok két, már eltávozott költőbarátomról, nemzedéktársamról: Szilágyi Domokosról és Lászlóffy Aladárról. Ők is hovatovább „felejtve vannak”. Amibe belejátszhat mindenféle előkerült szomorú papír (jelentés); ezeket helyükön kell értelmezni – a költészeti értéket nem semmisíthetik meg. Tudom persze, hogy a magyar társadalom (az erdélyi magyar is) még nem tudta feldolgozni a múlt dokumentumait, szomorú vagy éppenséggel szegényteljes oldalát, ám ahogy Tar Sándor novelláit nem lehet leírni, ahogy a *Mephisto* örökre a magyar filmművészet dicsősége marad, a *Búcsú a trópusoktól*, az 1969-es Szilágyi-verskötet vagy Lászlóffytól a *Helsinki 1975* igaz költészeti érték, nem akármilyen esztétikumba nőtt korodokumentum.

Akik ezeket a műveket kitagadják, magukat szegényítik, minket próbálnak megfosztani kincsektől.

L Á N G G U S Z T Á V

Irodalmi értékrend

Az irodalmi értékrend ma divatos neve **kánon**. Ez mindig is létezett, csak a kánonalkotó irodalmárok úgy voltak vele, mint Jourdain úr a prózával; művelték ugyan, de nem tudták, mit cselekszenek. Amikor Rimay János azt írta Balassi Bálintról, hogy úgy járt „minden magyar elméjek előtt”, akár „az sas az apró madarak előtt”, lényegében a Balassi-kánon megalapítására tesz kísérletet.

Kérdés persze, melyet ma már aligha tudunk eldönteni, hogy valamennyi kortársa egyetértett-e ezzel az értékítélettel. És ez valamennyi, Rimay után

megfogalmazott érték-kijelölésről elmondható. Egyáltalán azt kell tudomásul vennünk, hogy egy korszak ízlése jegyében kialakított értékrend nem tart örökké; az ízlésváltozások melyek az irodalmi stílusváltások okozói és következményei egyszerre a korábbi értékrend felülvizsgálatára, esetleg egyenesen érvénytelenítésére törekszenek, ami egyet jelent egy új értékrend megalapozásával. Ez természetesen a hagyomány érték-szerkezetét is átalakítja, mivel a hagyományba sohasem fér bele a múlt teljes szellemi öröksége; minden új értékrend átrendezi a tradíciót, mintegy saját előtörténetét „írja meg” az újraképzett, újra-elbeszélte múltban. Mint T.S. Eliot megjegyzi, a múlt sohasem lezárt és végleges, hanem minden új mű átalakítja azt, pusztán azzal, hogy beilleszkedik az előtte létező rangsorba. Tudjuk például, hogy a Gyulai Pál vezette nemzeti klasszika nem sokra becsülte Vajda János költészetét. Ady Endrének kellett jönnie, hogy lírájának előzményét fedezve fel „Gina költőjének” érzelmi és iránybeli nonkonformizmusában, a magyar irodalmi hagyomány előkelő helyére emelje Vajda életművét. Az egyes korszakok érték-vitái tehát egyszerre folynak a mindenkori jelenben, az élő irodalom értékeinek újra-rangsorolását illetően, és a múltra vonatkozóan is, a hagyomány-szerkezet átrendezése érdekében.

Ha valamely értékrend megszilárdult, vagyis általánosan elfogadottá vált, nyugalmi időszak köszöntött be az irodalom életébe, és tartott mindaddig, amíg a következő „kánon-reform” igénye (és szükségessége) fel nem merült. Mivel a régi és az új értékrend vitája (és viszálya) a nyugalmi időszakhoz képest aránylag rövid ideig tartott, és az értékrend-csere a régihez hasonlóan meggyőző hierarchiát eredményezett, ezeket az átmeneteket a korstílusok idejének embere nyilván kevésbé érezte válságnak, mint a modern kori változásokat. Csak hogy a történelmi idő egyre gyorsabban pergett, a változások minden területen tudományban, politikában, társadalmi viszonyokban és még sok egyéb síkon egyre rövidebb időközönként követték egymást, ami azzal járt, hogy a nyugalmi időszakok mind rövidebbé váltak. Gondoljunk csak a magyar irodalom korszakaira. Középkor, reneszánsz, barokk, klasszicizmus mind olyan korszakok, melyek írói és olvasói otthonosan mozogtak a korstílusban, amelybe beleszülettek. Az utolsó európai korstílus, a romantika még kitartott magyar kezdeményezőjének, Vörösmartynak az élete végéig. Ezután azonban minden írónak, költőnek nyilván a többi művészeti ág valamennyi képviselőjének is meg kellett érnie, hogy az általa képviselt érték- és hagyományrend „kimegy a divatból”, érvényét veszti, legalábbis részlegesen. A változások korábbi rendje visszájára fordult: az átmenetek válságként megélt szakaszai nyúltak hosszabbra, mint a nyugodt érték-bizonyosságok időszakai. Ezért beszélünk ma oly gyakran és oly meggyőződéssel értékválságról, holott csak az történik velünk is, ami az európai emberrel évezredek óta történik.

A múlt értékei természetesen nem vesznek el a válságként megélt változások során. Ami érték volt, az érték is marad. De mint utaltam rá, a hagyomány egy szelektív és hierarchikus szerkezet, melynek összetevőit a mindenkor érvényes (vagy egyes csoportok által érvényesnek tekintett) értékelvek alapján válogatják össze. Indokolt az értékek összességét „történelmi értékek halmazának” nevezni, melyből csak a mondott válogatás „nevez ki” egyeseket hagyo-

mánynak. Természetesen kívánatos lenne minden közösségnek ezt az egész „érték-halmazt” birtokolni, az értékrend és a hagyomány azonban számos külső tényező hatására (is) alakul ki. Ideológiai, társadalmi, politikai elvek, eszmék és érdekek alakítják még oly személyesnek vélt ízlésünket, és az sem mellékes, hogy az értékrend-alkotó társadalmi csoportok („értelmező közösségek”) melyikének van több lehetősége a maga érték- és hagyományrendjét a nagyközönség tudatába vésni, akár intézményes háttérrel. Ha mindez szigorúan irodalmi szempontok szerint történnék, és az ezzel kapcsolatos viták az „irodalmi reszpublika” belügyei maradnának, valószínűleg több történelmi érték menekülne meg a feledéstől. Ez azonban nincs így, amibe nem szabad bele-törődnünk, de szemet hunyni sem szabad fölötte.

Azt mondják, ma a posztmodern korban élünk. A posztmodernitás azonban maga is ideológia; azt hiszem, a globalizáció korának ideológiája. Mint ilyen, szemben áll mindennel, ami a preglobalizációs” korok értékvilágához tartozik. Ebből következően jóval több benne a tagadás, mint az állítás, az érték-elvetés, mint az értékteremtés. Persze lehet, hogy ezt csak a régi, a történelmi” értékek bővületében eltöltött olvasói élet mondatja velem; számomra Babits Mihály vagy Arany János még mindig időszerűbb olvasmány, mint számos kortársam művei. De az eddig történt változások logikája ébren tartja annak lehetőségét, hogy korunk holnapján, a történelmi értékek újra-válogatása, új hagyománnyá szerkesztése során a ma elfeledettnek vagy mellőzöttnek látott művek ismét a rangsor előkelőbb helyére kerülnek. Hiszen – a posztmodernitás (egyik) állításával ellentétben, a történelemnek soha sincs vége.

M Á K F E R E N C

Értékválság vagy felszabadultság?

Töprengések az elkötelezettségről

Egyetlen jó dolog történt velünk az elmúlt immár közel negyed évszázad során: hogy végre megélhettük a lelki és szellemi felszabadulásunkat. Hogy megszabadultunk az ideológiai megfelelések kényszereitől. Jó érzés egyedül maradni a vonuló falkákkal szemben, és ez ritka történelmi pillanat. Arany János és Kemény Zsigmond még nem mondhatta volna ezt ki, a nemzetek nagy századában természetes volt a közösségvállalás ethosza: a tisztességes, sorsközösséget vállaló ember előtt nem volt más lehetőség. Babits Mihály viszont már kimondta, hogy a kegyetlen valósággal szemben csak a hagyományok fegyelme képes rendet teremteni a belső tájainkon. Így jutott el a felismeréshez: csak a nemzeti klasszicitás eszméje emelheti őt ki az alantas ideológiák és a megrontó erők bűvköréből. Egyedül-maradt ember volt ő is, mint kortársai közül a legkiválóbbak valamennyien. Pedig igazából még nem is sejtette azt a rettenetet, ami e hazában az ő korát követni fogja.